

ЖЕЉКО МЛАДИЋЕВИЋ
Народна библиотека Србије, Београд
zeljko.mladicevic@nb.rs
СЛАВИЦА ЈАНАЋКОВИЋ
Народна библиотека Србије, Београд
slavica.janackovic@nb.rs

УДК 025.85:027.54(497.11)(091)
271.222(497.11)-662:02"1973/..."
021.64(497.11)"196/..."

САРАДЊА КОНЗЕРВАТОРСКЕ СЛУЖБЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ И СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ПИСАНИХ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

САЖЕТАК | У овом раду дат је осврт на вишедеценијску сарадњу Народне библиотеке Србије (НБС) и Српске православне цркве (СПЦ) у области заштите културних добара писаних на папиру и пергаменту. Конзерваторска служба Народне библиотеке Србије, као централна лабораторија за заштиту старе и ретке библиотечке грађе на територији Србије, упућена је на блиску сарадњу са СПЦ у заједничкој тежњи да се од пропадања сачува вредна баштина која се налази по окриљем цркве. Познато је да је највећи број сачуваних писаних споменика културе, пре свега српских ћирилских рукописа, као и старих штампаних књига које су махом богослужбеног карактера, вековима чуван од стране цркве. Данас се ове збирке налазе у власништву српске цркве, распоређене по њеним Епархијским домовима, манастирима, музејима и архивима. Истраживањем конзерваторских извештаја, пројеката, свезака радова (у којима су подаци о свакој заштићеној јединици грађе), реверса потписаних са представницима цркве, као и уговора и протокола потписиваних између НБС и СПЦ добијен је пресек активности конзерваторске лабораторије НБС од њеног оснивања до данас. Издвојени подаци показују да је знатни део конзерваторских активности управо одлазио на сарадњу са Српском православном црквом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | конзервација, заштита културних добара, Српска православна црква, Народна библиотека Србије

Вишедеценијску плодну сарадњу Народне библиотеке Србије (НБС) и Српске православне цркве (СПЦ) у области заштите писаних културних добара немогуће је описати у једном раду. Сваки сегмент ове сарадње заслужује посебан осврт, а могуће је од сачуваних података и материјала начинити засебне радове. У покушају да се направи свеобухватни пресек кључних активности на заштити црквене грађе од настанка конзерваторске лабораторије при НБС до данас, рађена су истраживања конзерваторских извештаја, реверса на узету грађу, инвентарних књига и свезака са подацима о извршеној конзервацији, затим уговора и протокола потписаних између НБС и СПЦ.

Резултат истраживања показао је да је Народна библиотека Србије, од оснивања своје лабораторије до данас, више од половину својих радних часова и капацитета утрошила управо на лечење угрожене грађе чуване под окриљем Српске православне цркве.

О КОНЗЕРВАТОРСКОЈ СЛУЖБИ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

Како би се приказали сви аспекти сарадње са Српском православном црквом, потребно је разумети задатке и циљеве конзерваторске лабораторије НБС, па ће се у кратком прегледу настанка ове службе видети њен развој од почетне, мале лабораторије са минималним искуством у заштити, па све до формирања националног, добро опремљеног центра за заштиту папира и пергаментна, који радом покрива целу територију Републике Србије.

Од оснивања 1949. године, конзерваторска служба за заштиту папирне и пергаментне грађе прошла је кроз неколико фаза и видова развоја. Првобитно везана за Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Народне Републике Србије, имала је као задатак материјалну заштиту старих штампаних и рукописних књига, повеља и других писаних материјала са својством културног добра. У првим годинама рада одржан је курс на коме је оспособљен изванредан број препаратора (техничара) који би водили радове на конзервацији библиотечке и архивске грађе. Конкретан рад на конзервацији папира, пергаментна и коже започет је 1953. године.

Након деценију и по од свог оснивања, конзерваторска служба се сели 1966. године из тадашњег Републичког завода за заштиту споменика културе СР Србије у Народну библиотеку Србије. Ова служба у НБС почиње да послује као централна лабораторија за заштиту папирне и пергаментне грађе на читавој територији Србије, чиме су до тада парцијално издељени послови заштите

коначно централизовани. У првим деценијама рада, лабораторија је слабо опремљена, ради се у импровизованим условима (у хотелу „Српска круна“, у коју је НБС смештена после бомбардовања).

Преласком у нову зграду 1973. године (на Врачару, где се Народна библиотека Србије и данас налази), омогућен је модернији, свеобухватнији и строго плански прилаз заштити. Зграда је наменски прављена за потребе библиотеке, тако да је и лабораторија сходно томе добро опремљена, за то доба савременом опремом, чиме су се стекли услови да се покретну многи пројекти конзервације вредних збирки старе и ретке грађе. Лабораторија је у потпуности адаптирана и осавременења 2008. године, тако да данас спада у најбоље опремљене радионице за папир и пергамент у овом делу Европе.

У Народној библиотеци Србије данас конзерваторска служба функционише кроз Одељење за заштиту, конзервацију и рестаурацију. Према Закону о старој и реткој библиотечкој грађи, члану 28, конзервација и рестаурација спроводе се само у овлашћеним конзерваторским лабораторијама, при чему се централне лабораторије за конзервацију и рестаурацију старе и ретке библиотечке грађе налазе у Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске. Па тако, осим техничке заштите грађе богатог књижног и некњижног фонда Народне библиотеке Србије, у конзерваторској лабораторији НБС ради се и конзервација грађе фондова старе и ретке књиге библиотека и музеја широм Србије, затим стара штампана и рукописна књига Српске православне цркве, ликовни материјал музеја или приватних власника, збирке фотографија, мапа, повеља и др.¹

УТВРЂИВАЊЕ СТАЊА ФОНДОВА РУКОПИСНЕ И СТАРЕ ШТАМПАНЕ КЊИГЕ НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

Сарадња Народне библиотеке Србије са Српском православном црквом започела је и пре сарадње са конзерваторском службом. Народна библиотека Србије пружала је стручну помоћ црквама и манастирима у идентификацији, каталогизацији и опису ћирилских рукописних књига. Контакти су успостављени недуго после Другог светског рата, а конкретна међусобна сарадња отпочела је активно шездесетих година, о чему сведоче бројни извештаји археографа о прегледима и раду на опису значајних збирки, попут „рукописа београдских збирки

¹ Народна библиотека Србије. „Конзерваторска лабораторија“, приступљено 28. 10. 2020, <https://www.nb.rs/pages/article.php?id=21246>.

Патријаршијске библиотеке, Музеја СПЦ, Архива САНУ и Народне библиотеке СРС, као и збирке манастира Крке у Далмацији“.²

Комисија у саставу: др Димитрије Богдановић, Душица Стошић и Радмила Шуљагић, 1966. године радила је на утврђивању стања рукописног, књижног и другог библиотечног фонда и потребе за његовом техничком заштитом. Проценили су укупну количину библиотечног материјала на територији Републике Србије, па потом дали предлог за формирање нове радионице у којој би се спроводила заштита угрожене грађе. Према подацима, којима су те године располагали, у библиотекама, манастирским ризницама и другим збиркама налази се:

- старих рукописа - 5300;
- старих штампаних књига до XVII века - 700;
- ретких књига до 1867. - 50.000;
- књига 1867-1919. - 12.000;
- књига 1941-1945. - 6000;
- новина, часописа - 80.000;
- млађих рукописа и архивалија - 50.000;
- графика и мапа - 10.000.

Уз колеге археографе, манастире и цркве често су посећивале и екипе конзерватора НБС. Шездесетих и седамдесетих година XX века радило се на изради листа приоритета за конзервацију, на основу критеријума вредности угрожене грађе и стања њене оштећености. Тако 1970. године, извештај конзерватора и начелника конзерваторске службе НБС, др Вере Радосављевић, говори о угроженим рукописним и старим штампаним књигама са територије уже Србије, на које је наишла када је по манастирима пописивала све рукописне и штампане књиге настале у периоду од XIII до XVII века, зарад евиденције о њиховом стању.³ Прегледане су књиге из цркава и манастира Благовештење, Бистрица, Ваведење, Вољавча, Враћевшница, Жежевица, Котража, Крњево, Љутовница, Манастија, Милешева, Никоље, Нова Варош, Петковица, Пријепоље, Прилике, Сељане, Сретење, Студеница, Цветке, Трнава, Церовац, затим грађа Епархијског суда Краљево и Српске православне црквене општине (СПЦО) Чачак.

Из ових првих конзерваторских извештаја се види да су посећени многи сопственици старе и ретке књиге у Србији. На основу прегледа сачињени су описи општег стања збирки и категорисане су појединачне библиотечке јединице. Сав

² Димитрије Богдановић, „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“, *Археографски прилози* 34 (2012): 157-189.

³ Архива НБС, бр. 11/340 од 28. 1. 1970.

материјал се сврставао, према стању у коме се налази, у четири групе, односно категорије оштећења (при чему је у првој групи најоштећенији материјал, а у последњој, четвртој групи, материјал у добром стању). Ови извештаји били су основ за формирање листа приоритета у раду, на основу којихсу покренуте иницијативе за писањем пројеката заштите.

Следило је успостављање контаката са власницима најугроженијих културних добара, како би се склапали уговори о конзервацији грађе. Тако се већ од седамдесетих година прошлог века, сходно извештајима и потписаним уговорима, систематски радило на заштити архивалија и старих књига: Српске академије наука, Музеја града Београда, Историјског музеја Србије, Музеја савремене уметности, Музеја примењене уметности, Народног музеја у Београду, Музеја ваздухопловства и грађи многих других сопственика који су се обратили за помоћ. А посебан сегмент рада одлазио је на конзервацију рукописних књига које припадају Српској православној цркви (где се у првим годинама сарадње радило на грађи из Дечана, Пећке патријаршије, Црквеног музеја у Београду, Патријаршијске библиотеке, Грачанице, Тројице пљеваљске).

УГОВОР СА СРПСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ

Сходно археографским и конзерваторским извештајима из шездесетих и седамдесетих година XX века, велики број рукописа у својини цркве спадао је у прву групу оштећења (а то је била најоштећенија грађа којој је потребна хитна интервенција). Како би приступ овој грађи био олакшан конзерваторској и другим службама Народне библиотеке Србије, почетком седамдесетих, дошло је до дијалога Српске православне цркве и државних институција културе на тему техничке заштите културних добара. Дијалог је кулминирао и потписивањем веома битног споразума којим је одређен начин будуће сарадње.

Наиме, 16. јануара 1973. године (тек што је усељена нова, наменски направљена, зграда Народне библиотеке Србије на Врачару) потписан је Уговор између Народне библиотеке СР Србије, коју је заступао управник Светислав Ђурић, и Српске православне цркве, коју заступа Свети архијерејски синод СПЦ.⁴ Будући да Српска православна црква поседује и чува рукописне и старе штампане књиге са својством културног добра, овај уговор се односио на следеће:

⁴ Архива НБС, бр. 2061/1 од 5. 5. 1973.

217
16. јануара 1973.
БЕОГРАД
ОАХ 182

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СР СРБИЈЕ
01/Бр. 2061/1
5. 5. 1973 год
БЕОГРАД

У Г О В О Р

закључен између Народне библиотеке СР Србије, Београд, Скерлићева бр. 1. (у даљем тексту: Народна библиотека), коју заступа управник Народне библиотеке, Светислав Ђурић, с једне стране, и Српске православне цркве, коју према упутству и одлуци Светог архијерејског сабора АС бр. 41/зап. 42 од 19. маја 1970. године, заступа Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, улица 7. јула бр. 5 (у даљем тексту: Свети архијерејски синод), с друге стране.

Имајући у виду да Српска православна црква поседује и чува рукописне књиге од посебног културног значаја, као и друштвени задатак Народне библиотеке СР Србије да сав библиотечки материјал са својством споменика културе штити микрофилмовањем, конзервацијом, научним описом и публикавањем овог материјала, уговорне стране су се споразумеле о следећем:

Члан 1.

Српска православна црква дозвољава Народној библиотеци да врши систематски описе и каталогизацију свих јужнословенских ћирилских рукописа који се налазе у библиотекама, музејима, ризницама и осталим фондovima свих цркава и манастира Српске православне цркве, са циљем да овај научно обрађени материјал Народна библиотека публикује у капиталној едицији Описа јужнословенских ћирилских рукописа и у својим другим научним издањима.

Описе ових рукописа Народна библиотека ће вршити у месту где се они налазе и под надзором надлежног црквеног лица.

Члан 2.

Народна библиотека се обавезује да од сваке публикације, наведене у претходном члану овога уговора, бесплатно уступи Српској православној цркви педесет (50) примерака исте. Исто тако уступиће и по двадесет пет (25) примерака бесплатно од сваке публикације описа других рукописа из фондова, који се не налазе у власништву Српске православне цркве.

славне цркве потписом епархијског архијереја у чијој се надлежности ови фондови налазе.

Члан 15.

Овај уговор сачињен је у четири равногласна примерка, од којих обе уговорне стране задржавају по два примерка.

У Београду 1972. године

Уговорне стране:

За Народну библиотеку СР Србије
Управник

[Signature]

За централну имовину Српске православне цркве и Архиепископију београдско-карловачку
+ Патријарх српски

[Signature]

Архијереји епархија
(за епархије)

1. Црногорско-приморску Митрополит црногорско-приморски
2. Дабробосанску Митрополит дабробосански *Василије*
3. Захумско-херцеговачку Митрополит дабробосански *Василије*
- администратор Епархије
4. Нишску - заменик Еп.нишког Епископ жички *Василије*
5. Део скопске - заменик Еп.нишког Епископ жички
- администратора Епархије *Василије*
6. Шумадијску Епископ шумадијски *Валеријан*
7. Сремску Епископ сремски *Михаило*
8. Бачку Епископ бачки *Јосиф*
9. Жичку Епископ жички *Василије*

[Handwritten note in margin]

10. Браничевску Епископ браничевски *Кристомир*
11. Банатску Епископ банатски *Петар Рибич*
12. Славонску Епископ славонски *Елишица*
13. Загребачку Епископ славонски
- администратор Епархије *Елишица*
14. Зворничко-тузланску Епископ зворничко-тузлански *Добрица*
15. Горњокарловачку Епископ горњокарловачки *Стефан*
16. Рашко-призренску Епископ рашко-призренски *Никола*
17. Бањалучку Епископ бањалучки *Андреј*
18. Далматинску Епископ далматински *Славко*
19. Шабацко-ваљевску Епископ шабацко-ваљевски + *Јован*
20. Тимочку Епископ тимочки *Милош*

Уговор о поштомисаној сарадњи између НБС и СПЦ

- СПЦ дозвољава Народној библиотеци да врши систематске описе и каталогизацију јужнословенских ћирилских рукописа у фондовима цркава и манастира, уз обавезу библиотеке да одређени број објављених каталога ћирилских рукописа бесплатно уступи СПЦ;

- СПЦ дозвољава Народној библиотеци да микрофилмује све рукописе из фондова СПЦ у сврху чувања и научног истраживања, а да при томе по један примерак микрофилма иде СПЦ;

- СПЦ и Народна библиотека покрећу планску конзервацију оштећених и угрожених рукописа из фондова цркава и манастира, при чему се формира стручна комисија састављена од чланова Синода и НБС са задатком одређивања приоритета за заштиту. Сваке године план рада одобрава прво Свети архијерејски синод, па се потом покрећу активности на заштити грађе.

Овај уговор потписан између Патријарха српског Германа и управника НБС Светислава Ђурића, уз додатне потписе двадесет владика Синода, ступио је на снагу те године и отпочела је систематска заштита вредне рукописне грађе чуване под окриљем Српске православне цркве.

ХРОНОЛОГИЈА САРАДЊЕ НБС И СПЦ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ

Извори овог истраживања биле су свеске конзерваторских радова, годишњи извештаји о раду лабораторије, извештаји са путовања и прегледа фондова, уговори, захтеви и дописи од стране СПЦ који су пристигли у Народну библиотеку, те реверси са списком преузете грађе. За сваку етапу сарадње постоје веродостојни документи који сведоче о блиској и интензивној повезаности конзерваторске лабораторије са представницима српске цркве, епархија, манастира. Хронолошки пресек сарадње између НБС и СПЦ није лако направити јер су се многи пројекти заштите црквених збирки протезали на више деценија, а неки су били прекидани па настављани после паузе од деценију или две. Ипак, ради прегледности свих прикупљених информација, све велике и битне активности НБС у заштити црквене грађе подељене су према декадама у којима су започињане. Посебан сегмент чини рад конзерватора на терену ван територије некадашње државе (Сентандреја, манастир Хиландар, СПЦО Трст).

Седамдесете године XX века

Крајем шездесетих и током седамдесетих година започета је систематска заштита културних добара са територије Републике Србије. Уговор о сарадњи НБС и Синода СПЦ потписан је 1973. године. Овај период одликују, пре свега, прегледи црквених збирки од стране археографа и конзерватора, а на основу чијих извештаја о угрожености збирки су започети и неки велики пројекти заштите. Већ крајем седамдесетих година годишњи извештаји указују на десетине хиљада конзервираних листова грађе СПЦ (и то углавном рукописних књига, затим у мањем обиму старих штампаних књига, повеља и других архивалија у власништву цркве).

Битно је издвојити рад на грађи манастира са територије Косова и Метохије (Високи Дечани, Грачаница, Пећка патријаршија), манастира из Црне Горе (Николац, Подврх, Св. Тројица из Пљеваља, црква у Бистрици), манастира са територије Хрватске (манастир Крка), те многих цркава и епархија са територије уже Србије. У овом периоду отпочела је и сарадња са Патријаршијском библиотеком

и Музејом СПЦ (тада Црквеним музејем), која се протезала кроз касније декаде. Седамдесетих година започет је и рад у манастиру Хиландару, прегледана је црквена грађа у Сентандреји; а ови пројекти заштите, под окриљем Министарства културе и информисања, имају, од тог доба наовамо, вишедеценијско трајање.

Сходно значају самих збирки, као и значаја манастира и цркава којима припадају, може се рећи да су капитални пројекти започети управо у овој декади. Из разлога њиховог великог значаја, са овим пројектима касније ћемо се детаљније упознати и изнети конкретан број конзервираних јединица.

Осамдесете године XX века

Настављена је сарадња са Патријаршијском библиотеком, Музејом СПЦ, манастирима са Косова и из Црне Горе, па је током осамдесетих урађена конзервација више десетина хиљада рукописних и штампаних листова књига. У овом периоду започети су и нови, по обиму мањи, пројекти попут рада на заштити књига приморских цркава из Боке Которске (СПЦО Херцег Нови са конзервираних 19 књига и СПЦО Котор, где је заштићено 20 старих штампаних књига махом из фондова цркве Светог Ђорђа из села Укропци, цркве Светог Јована са Побрђа, цркве Рођења Богородице из села Ковач, цркве Арх. Михаила из села Крњице, цркве Св. Николе из села Годиње), затим рад на заштити грађе манастира Гомионице (један рукопис), манастира Бођана (шест књига), Епархије рашко-призренске (седам штампаних књига), цркве у Срем. Каменици (две књиге). Такође, настављено је са слањем екипа конзерватора у манастир Хиландар, као и у Сентандреју на теренски рад.

Деведесете године XX века

Конзерваторски извештаји XX века углавном говоре о блиској и фреквентној сарадњи са СПЦ током седамдесетих и осамдесетих година, док током деведесетих нема великог броја извештаја који се тичу рада на црквеној грађи. Битно је споменути да је у овој деценији рад на заштити био отежан, готово немогућ у неким ситуацијама, услед грађанског рата и економске кризе у држави.

О ситуацији током ове декаде говори и извештај из 1993. написан од стране Душице Бицок, тадашње начелнице Одељења за конзервацију, која извештава о до тада урађеним пословима на пољу заштите, као и о угроженој грађи која се налази у власништву Српске православне цркве. Извештај говори о томе „да преглед грађе у својини цркве показује да је степен угрожености библиотечког

материјала веома велики и да су потребе за техничком заштитом изражене у свим врстама фондова“. Каже се и да је „обим прегледаног и угроженог материјала у несразмери са кадровским и техничким могућностима конзерваторске лабораторије“.⁵ Препоручује се Министарству културе, као један од закључака извештаја, да се лабораторија технички боље опреми и појача новим кадровима.

Иако је пред крај века сарадња са црквом отежана, јер је услед лоше економске ситуације и лабораторија стагнирала, и у овом периоду на пољу заштите писаних културних добара Народна библиотека Србије учинила је доста тога. Настављени су раније започети пројекти заштите манстирских збирки (Пљевља, Никољац) као и сарадња са Музејом СПЦ, где је остварен велики број заштићених листова. Прављени су пројекти за заштиту црквених фондова који раније нису били посећивани од стране конзерватора, тако да се радило на следећим збиркама: СПЦО Темишвар (извршен прелиминарни преглед фондова), СПЦО Белановица (конзервирано десет књига), СПЦО Панчево (1992. године дезинфиковано око 10.000 угрожених књига) и др. Треба поменути и саветодавни рад конзерватора који су својим препорукама настојали да побољшају услове чувања грађе у манастирима и црквама. У складу са свим осталим потешкоћама у овој деценији, отежан је одлазак конзерватора на теренски рад у иностранство, највише захваљујући спољнополитичким условима.

Прва декада XXI века

Следећа етапа сарадње НБС и СПЦ отпочела је почетком XXI века, у којем долази до знатних улагања у конзерваторску лабораторију Народне библиотеке Србије, те је поново успостављена стална линија заштите са власницима културних добара прекинута током деведесетих. Наставља се добра пракса сарадње са Патријаршијом и многобројним Епархијама, а започињу и нови пројекти. Као и у претходном периоду, конзерваторска служба заштитила је десетине хиљада листова рукописа и старих штампаних књига у власништву цркве.

Сходно конзерваторским извештајима од 2001. до 2006. године конзервирано је преко 10.000 листова грађе Пећке патријаршије, манастира Високих Дечана, 14 рукописа цркве Св. Тројице из Пљеваља, 3500 листова грађе манастира Никољац и Подврх, чиме се наставила сарадња са овим Епархијама започета неких тридесет година раније.

⁵ Душица Бицок, „Програм техничке заштите библиотечког материјала“, Архива Одељења за заштиту и конзервацију, Београд, 1993, 2-4.

У периоду од 2002. до 2005. ради се на рукописној и штампаној књизи Музеја Српске православне цркве, а извештаји говоре да је конзервирано око 4000 листова њихових збирки. Посредством Музеја СПЦ долази до сарадње и са другим Епархијама, тако да 2009. на захтев Митрополије загребачко-љубљанске, а преко уговора са МСПЦ, конзерватори штите *Требник* Петра Могиле (XVII век).

Прегледане су многе збирке попут СПЦО Белановица (прегледано 26 књига), цркве Св. Николаја у Земуну (прегледана нотна и архивска грађа), цркве у Степању (48 књига за које је касније направљен пројекат заштите). Од нових пројеката заштите, треба издвојити рад на збирци књига Епархије милешевске (за коју је 2008. године рађено механичко чишћење на више хиљада листова) и рад на збирци старе штампане књиге Епархије зворничко-тузланске која 2002. године предаје 123 књиге на конзервацију, међу којима и примерак *Окшоиха њрвојласника* из 1494. године.

Што се теренског рада тиче, у једном тренутку прекинута је сарадња са Сентандрејом, а услед пожара у манастиру Хиландару 2004. године, у којем је страдала конзерваторска радионица, није било услова за рад на заштити манастирских збирки све до почетка следеће деценије.

Друга декада XXI века

Ова последња декада сарадње са СПЦ доноси наставак неких старих, али и израду нових пројеката заштите. Први пут, НБС активно учествује у формирању конзерваторске лабораторије при самој СПЦ, тако што обучава кадрове и савремено помаже новоформирану лабораторију Архива СПЦ.

У овом периоду долази до потписивања новог акта о сарадњи НБС и СПЦ, па су тако 6. септембра 2012. године патријарх српски Иринеј (Гавриловић) и в. д. управника Народне библиотеке Србије Дејан Ристић у Патријаршијском двору у Београду потписали нови *Прошколо о сарадњи Свейој архијерејској синода и Народне библиотеке Србије на њољу нејовања њисане и шѡамѡане кулѡурне башѡине, образовања, унајређења библиотеке сарадње на основама савремених научних достѡињућа, зашѡиѡе кулѡурној наслеђа, ѡромоѡије и уѡознавање јавноѡи са кулѡурном башѡином коју Срѡска ѡправославна црква и Народна библиотека Србије чувају*.⁶

Током ове деценије рађени су следећи пројекти заштите: СПЦО Дубровник (2012. године конзервиране три старе штампане књиге), манастир Дубоки Поток (2016. године отац Ромило предаје три рукописа XVI века на заштиту), Епархија

⁶ Архива НБС, бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

ваљевска (2014. године рађена је конзервација 22 старе штампане књиге из епархијског дома), црква у Убу (2012. године заштићена је оснивачка повеља цркве), црква у Степању (2013. године заштићена је збирка 48 старих штампаних књига чија је примопредаја представницима Епархије ваљевске испраћена медијски, уз присуство Министра културе), Музеј СПЦ (два рукописа)...

Посебно издвајамо пројекат из 2014. године када на конзервацију из манастира Студенице пристижу *Сѿуденичко четворојеванђеље* (рукопис XVI века) и *Сѿуденичка графика* (бакрорез, 1849. година). Пројекат заштите покрива Народни музеј у Краљеву, а сам примопредајни реверс потписује архимандрит Тихон, игуман манастира Студенице. Након успешно обављене конзервације ових предмета, из манастира Студенице стиже и неоубичајени предмет у конзерваторску лабораторију НБС. У питању је кожни појас опточен драгим и полудрагим камењем, познат као Појас Акичар, артефакт из манастирске ризнице, којем је кожа оштећена, па је конзерваторска радионица успешно отклонила сва оштећења и вратила предмет који је данас изложен у ризници манастира.

У овом периоду прегледани су следећи фондови црквених збирки: Епархија загребачко-љубљанска (на позив Митрополита Јована, 2012. године), Епархија шабачка (посете манастирима Каона и Чокешина 2016. године и преглед око 40 старих књига), Митрополија дабробосанска (преглед грађе Старе православне цркве Св. Арханђела Михаила и Гаврила у Сарајеву са знаменитим ризничним фондом - ћирилским рукописима попут *Сарајевске крмчије*, *Силуанової јеванђеља*, штампаних књига из Горажданске штампарије и штампарије Вуковића, фондом рукописних архивалија, турских фермана и матичних књига).

Настављен је и Хиландарски пројекат, обновљена је радионица па од 2014. године екипе конзерватора редовно раде у манастиру Хиландару.

ВЕЛИКИ ПРОЈЕКТИ ЗАШТИТЕ

Издајамо као засебне целине неколико битних пројеката заштите. Значајна сарадња успостављена је са Музејом СПЦ, као и Патријаршијском библиотеком, а посебан осврт имамо на пројекте заштите грађе српских манастира са Косова, Црне Горе, Хрватске...

*Конзервација Појаса Акичара,
пре конзервације и после ње*

Патријаршијска библиотека

Библиотека Српске патријаршије једна је од најстаријих сачуваних библиотека српског народа, са богатим фондом рукописних и старих штампаних књига. Сарађивала је нарочито седамдесетих година са Народном библиотеком Србије на пољу заштите културних добара. Конзерватори Народне библиотеке прегледали су 1970. године фонд ове библиотеке и категорисали према степену оштећења 270 средњовековних рукописа. У извештају је наведено да је 11% књига за хитну конзервацију, 83% за мање интервенције, а остатак у добром стању. У периоду од 1970. до 1990. године конзервиране су 103 књиге из збирке Српске патријаршије, уз посебне дозволе Светог архијерејског Синода.⁷

Музеј Српске православне цркве

Први званични конзерваторски извештај о стању фонда Музеја СПЦ даје нам конзерватор Зоран Пекић у августу 1976. године. Тада је извршен преглед збирке рукописа и инкунабула Музеја СПЦ, при чему је сва грађа подељена према категоријама угрожености. Том приликом прегледана је и Грујићева збирка. Одвојено је 126 рукописа и 14 инкунабула ове збирке као приоритет у раду с обзиром на веома лоше стање. Сходно извештајима конзерватора о извршеним радовима, до 1990. године укупно је конзервирано 158 књига и десет повеља из фонда Музеја СПЦ, а томе треба придодати и цифру од 5000 заштићених рукописних листова овог фонда у XXI веку.

Бројни су примери када је посредник у сарадњи са другим Епархијама био управо Музеј, као дугогодишњи поуздани партнер Народне библиотеке Србије. Као посебну занимљивост можемо издвојити следећи захтев пристигао у НБС, 1992. године, од стране епископа Атанасија, где се захтева конзервација рукописног молитвослова (*Требника*) из XVI века, својина манастира Тврдоша, којег је „добрио Епископ захумско-херцеговачки од архимандрита Столачког Симеона, а овај 1946. од српског учитеља из Мостара Висариона Петровића, којег је отац православни свештеник школовао у Духовној академији у Петрограду“. Књигу је преузео Слободан Милеуснић, директор Музеја СПЦ, као посредник, па је потом конзервирана у лабораторији Народне библиотеке Србије.

⁷ Ненад Идризовић, *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве 1706–2006*. (докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, 2016), 251.

Пећка патријаршија, манастир Високи Дечани и манастир Грачаница

Вредне рукописне збирке манастира са територије Косова и Метохије биле су предмет како изучавања тако и техничке заштите од краја шездесетих на овамо. Народна библиотека Србије слала је тимове конзерватора на терен како би известили о стању у којем се културна баштина налази.

Извештај са службеног пута у манастир Високе Дечане и Пећку патријаршију из 1969. године говори о томе да су сви рукописи прегледани „лист по лист“ и сврстани у четири категорије према степену оштећења. Према прегледу из 1969. године, који је извршила начелница конзерваторске службе др Вера Радосављевић, у критичном стању се налазило 16 рукописа, а 139 преосталих књига збирке је разврстано према категоријама оштећења (према којима је 40 књига било у добром стању). У извештају је описано и опште стање збирке где се каже да је „већина књига механички оштећена, листови углавном пресушени, те да постоје и читаве насlage прашине. На неким књигама појављују се и плесни, па их треба што пре стерилисати“.

Др Вера Радосављевић је потом извршила преглед грађе Пећке патријаршије и закључила да се у критичном стању налазило 19 рукописних књига, а прегледан је и разврстан по категоријама и остатак књижног фонда са око 95 књига (од којих је у добром стању било 24 рукописа). За ознаке рукописа из Пећке патријаршије узиман је редни број инвентара Владимира Мошина, рађеног за Народну библиотеку 1963. године.

После пожара који је избио у Пећкој патријаршији 1981. године, послат је тим Народне библиотеке Србије састављен од археографа и конзерватора да извиди стање вредне књижне збирке после несреће. Сходно извештају који су саставили „целокупан фонд који се после пожара нашао у цркви Св. Димитрија био је толико угрожен влагом да се морају предузети хитне мере заштите“. Конзерватори Душица Бицок и Зоран Пекић хитно су организовали транспорт грађе за Београд. Према примопредајном реверсу између представника Пећке патријаршије и Народне библиотеке Србије 1981. године на конзервацију је предато 97 рукописних и 19 старих штампаних књига, уз посебно одобрење Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине. По приспећу грађе у НБС приступило се хитним мерама заштите, сушењу и стерилисању књига.

У децембру 1984. године прегледана је поново целокупна збирка манастира Високих Дечана, па је 113 књига подељено у категорије оштећења, према којима је 19 књига морало на хитну конзерваторску интервенцију. Потом је на основу

овог извештаја покренута иницијатива да свих 113 књига буде предато Народној библиотеци на конзервацију и микрофилмовање.

Према извештајима конзерватора у периоду од 1970. до 1990. године конзервирано је 57 рукописних књига манастира Високих Дечана, 43 рукописне и штампане књиге манастира Грачанице и 62 рукописне и штампане књиге Пећке патријаршије. Када се дода рад на овој грађи у последње две деценије, конзервирано је преко 25.000 листова овог вредног фонда.

Манастири из Црне Горе

Седамдесетих година прегледане су збирке многих цркава и манастира широм Црне Горе, међу којима треба издвојити манастире Подврх, Никољац, Света Тројица у Пљевљима, цркву у Бистрици и др.

Сходно извештајима конзерватора из седамдесетих година, прегледана је збирка два манастира из околине Бијелог Поља, Подврха и Никољца. Прегледане су 92 књиге збирке рукописа и старих штампаних књига ова два манастира. У периоду од половине седамдесетих до 1982. године урађена је конзервација 15 рукописних књига у Београду, док је 17 рукописа конзервирано на Цетињу.

У допису из 1972. године др Вера Радосављевић саопштава управнику НБС како је кренула на пут ради прегледа фондова цркава у Бистрици и Љутовници, али „до Бистрице није успела да стигне због невремена и јако лошег пута (а нема редовне линије аутобуса), док у Љутовници заменик свештеника (а свештеник је био одсутан) није могао да пронађе заштићене књиге“.

Што се манастира Света Тројица из Пљеваља тиче, у допису из 1974. каже се да митрополит господин Владислав даје сагласност да се рукописи заштите, те да препоручује да једно лице однесе рукописе у Београд и прими реверсе, јер би то представљало „већу сигурност него да књиге иду поштом што ни у ком случају не долази у обзир“.⁸ Потписао је свештеник Бранислав Ристић, секретар Митрополије. Исте те године одвојене су четири рукописне књиге и послате на конзервацију у Народну библиотеку Србије, а до 1990. године конзервирано је 12 књига ове збирке.

⁸ Архива Митрополије дабробосанске, бр. 411/74 од 31. 8. 1974.

Епархија загребачко-љубљанска

Врло конструктивну сарадњу са Епархијом загребачко-љубљанском Народна библиотека Србије остварила је седамдесетих и осамдесетих година, када су посећене цркве и манастири Српске православне цркве са територије Републике Хрватске. У периоду од 1970. до 1979. године рађена је конзервација 37 рукописних књига и 15 старих штампаних књига манастира Крке, као и 22 штампане књиге цркве Светог Илије у Задру.

Конзерватор Душица Бицок 1986. године ради процену стања књижне грађе из фонда СПЦО Сриједска. По овом извештају 50 књига спада у врло угрожену грађу, док преосталих 37 захтевају само чишћење и мање интервенције. Препоручена је и стерилизација читавог фонда, али нема извештаја који говоре о томе да је овај фонд касније и заштићен.

Екипа конзерватора врши преглед књижног фонда Митрополије у Загребу 2012. године на позив митрополита Јована. Стручни тим Народне библиотеке Србије прегледао је збирку богослужбених књига које се чувају у Музеју Митрополије СПЦ ради утврђивања стања у коме се књиге налазе и предлагања мера њихове заштите и конзервације. Поред прегледа музејске збирке за коју је направљен детаљан опис стања, стручњаци Народне библиотеке Србије прегледали су и књиге које се чувају у просторији Деоа и Архива Митрополије, фонд манастира Пакраца (тренутно смештен у Митрополији), фонд библиотеке Српске православне опште гимназије „Кантакузина Катарина Бранковић“, као и фонд библиотеке манастира Лепавине. Утврђено је да је на већем делу фонда потребно извршити конзерваторске интервенције, дат је предлог мера заштите, као и савети за даље чување вредног фонда.

Архив СПЦ

У последњој деценији интензивира се сарадња између Народне библиотеке Србије и Архива Српске православне цркве. Од како је, у другој декади XXI века, на челу ове установе др Радован Пилиповић, Народна библиотека се укључује активно у питања заштите богатог фонда Архива СПЦ, који у том тренутку нема адекватну зграду нити депое за своју вредну грађу, сходно архивским и библиотечким стандардима.

Конзерваторски тим НБС у више наврата је посећивао све депое Архива (у самој згради управе Архива, као и у специјално адаптираном простору звоника цркве Светог Марка у Београду, који је претворен у импровизовани депо),

*Заједнички рад конзервајора Архива СПЦ и НБС на конзервацији дела великој формати
у новоформираној радионици Архива СПЦ*

те је давао своја стручна мишљења о стању у којем се грађа Архива налази. Опште стање овог богатог фонда је такво да је 2016. године у конзерваторском извештају Жељка Младићевића, начелника Одељења за заштиту, конзервацију и рестаурацију, дата препорука да се велики део збирке архивалија и збирке деловних књига мора конзервирати у што хитнијем периоду. Овде се први пут помиње и идеја оснивања конзерваторске лабораторије при самом Архиву СПЦ.

Наиме, извештај говори да „је идеја о оснивању конзерваторске лабораторије при самом Архиву СПЦ добра, утолико што даје могућност да се послови заштите децентрализују и да се део послова на заштити културне баштине (која се чува под окриљем СПЦ) пребаци на новоосновану лабораторију“. На основу овог мишљења, као и агилног става управе Архива, Патријаршија је одобрила формирање лабораторије при Архиву СПЦ, за чије би функционисање и рад на угроженој грађи била надлежна конзерваторска служба НБС као надзорни орган. Испрва ова лабораторија није била довољно опремљена за рад на најугроженијој грађи, али се временом и уз помоћ дародаваца (пре свега уз свесрдну помоћ појединих Епархија) опрема прибављала, а 2019. године је Архив СПЦ добио на употребу нову зграду (бивше богословске школе у Земуну) у коју је преселио већи део својих служби, укључујући и конзерваторску радионицу. У овом новом простору рад на заштити коначно је доведен на ниво потребан за квалитетну конзервацију грађе, а кадрови које је Архив СПЦ запослио обучавали су стручњаци НБС у својој лабораторији.

Сарадња НБС и Архива СПЦ жива је и активна и данас, када се на свим пројектима заштите које раде конзерватори Архива као надзор и испомоћ појављују и конзерватори Народне библиотеке Србије.

ПРОЈЕКТИ ЗАШТИТЕ ФОНДОВА СПЦ У ИНОСТРАНСТВУ

Као посебну целину треба издвојити неколико битних пројеката заштите црквених збирки које се налазе у иностранству, и за чију је заштиту потребно организовати теренски рад. У ову целину уврстили смо и прегледе фондова грађе из Темишвара и Трста, где нажалост није дошло до формирања пројеката заштите, али увек постоји могућност да се покрену активности у том смеру у будућности.

Српски православни Викаријат у Темишвару

На хитан позив генералног конзула СФРЈ у Темишвару, НБС је 1990. године послала тим стручњака због поплаве која је задесила библиотеку Српског православног Викаријата смештену у Епископском двору у овом граду. Страдало је око 3200 књига овог фонда, чији знатни део чине рукописи и стара штампана књига. Конзерватори су издвојили све угрожене публикације, осушили грађу, а књиге на којима је уочено присуство микроорганизама третирани су алкохолним раствором тимола. Услед значаја ове збирке (настале сакупљањем књига из српских манастира Бездина, Сенђурђа и других са територије Румуније), те године је предложено да се направи посебан програм заштите културних добара у власништву Српске православне цркве у Румунији, уколико то одобре румунске власти.⁹

СПЦО Трст

Стручни тим Народне библиотеке Србије прегледао је 2012. године збирку богослужбених књига Архива СПЦО у Трсту, ради утврђивања стања у коме се књиге налазе и предлагања мера њихове заштите и конзервације. Библиотека и Архив СПЦО у Трсту имају богату колекцију књига међу којима се посебно издваја збирка богослужбених књига из XVIII и XIX века (на рускословенском језику у српској употреби) која се чува у цркви Св. Спиридона. Сходно извештају конзерватора Жељка Младићевића, прегледана је збирка коју чини 166 примерака старе штампане књиге. Према извештају из 2012. године, процењено је да су интервенције потребне на 50% фонда. Предложене су мере заштите, направљен је пројекат који би могао да се реализује тек уколико се добије дозвола италијанских власти.

Сентандреја

Библиотека Српске православне Епархије будимске, после библиотеке манастира Хиландара, друга је по величини и значају српска библиотека ван граница наше земље. Смештена је у Сентандреји и састоји се из четири веће библиотеке-целине и неколико мањих књижних збирки. Ту су, поред библиотеке манастира Грабовца и две личне библиотеке, легати будимских епископа Арсенија

⁹ Архива НБС, бр. 0101 33/3 од 17. 1. 1990.

Стојковића и Георгија Зупковића, али и једина жива библиотека чији фондови расту - Епархијска библиотека.¹⁰

Схватајући значај сентандрејске библиотеке за проучавање историје и културе Срба у Мађарској за последња три века, Народна библиотека Србије, заједно са Библиотеком Матице српске, покренула је 1979. године организовану акцију за њено сређивање, обраду и заштиту. Те године стекли су се повољни услови за почетак континуираног рада у Сентандреји. Ослањајући се на уговор са СПЦ, Народна библиотека обавестила је јуна месеца 1980. године Свети архијерејски синод о намери да започне посао сређивања сентандрејске библиотеке. У свом одговору Свети архијерејски синод дао је пуну подршку Народној библиотеци Србије на реализацији пројекта обраде и заштите Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји.

Направљени су тимови конзерватора из НБС и Библиотеке Матице српске, па се у Сентандреји боравило у више наврата по 20 дана. Сходно извештајима из осамдесетих година, прегледани су следећи фондови: збирка манастира Грабовца, збирка сентандрејске црквене општине, школска збирка будимске богословије као и збирка грчких неумских рукописа. Сва грађа категорисана је према степену оштећења, па је потом отпочео рад на заштити рукописа и старих штампаних књига сврстаних у прву категорију оштећења. У првој половини осамдесетих година прошлог века неутралисано је више десетина хиљада листова рукописа (које су имале проблем киселог мастила), конзервирано је стотину кожних повеза, очишћено је и стерилисано око 800 угрожених књига.

У извештају конзерватора Душице Бицок из 1989. године стоји да је „на основу прегледа књига у библиотеци Епископа г. Зупковића, установљен развој колонија плесни услед повећане влаге у просторијама. У библиотеци Епископа А. Стојковића књиге су биле запаковане у 113 картонских кутија, па како је степен влажности у њима био већи од дозвољеног, све књиге су осушене и превентивно дезинфиковане“. Пројекат заштите сентандрејских збирки Народна библиотека Србије није наставила у 21. веку.

¹⁰ Надежда Р. Синдик, Мирослава Грозданић-Пајић, Катарина Мано-Зиси, *Опис рукописа и старих штампаних књига библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји* (Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Библиотека матице српске, 1991), 1–14.

Манастир Хиландар

Иако званично не припада Српској православној цркви, већ Васељенској Патријаршији, манастир Хиландар био је и остао једна од најстаријих, најбогатијих и најбоље очуваних ризница српске историје и културе, као и својеврсни центар духовности српског народа. Народна библиотека Србије од 1971. године присутна је у Хиландару и једна је од првих институција културе Републике Србије која је почела рад на сакупљању, обради, заштити и презентовању писаног блага манастира Хиландара. Тих година започето је прикупљање књига по манастирским келијама и параклисима са циљем да се обједини, обради и заштити рукописна и стара штампана књига, повеље, часописи, новине и друга библиотечка грађа.

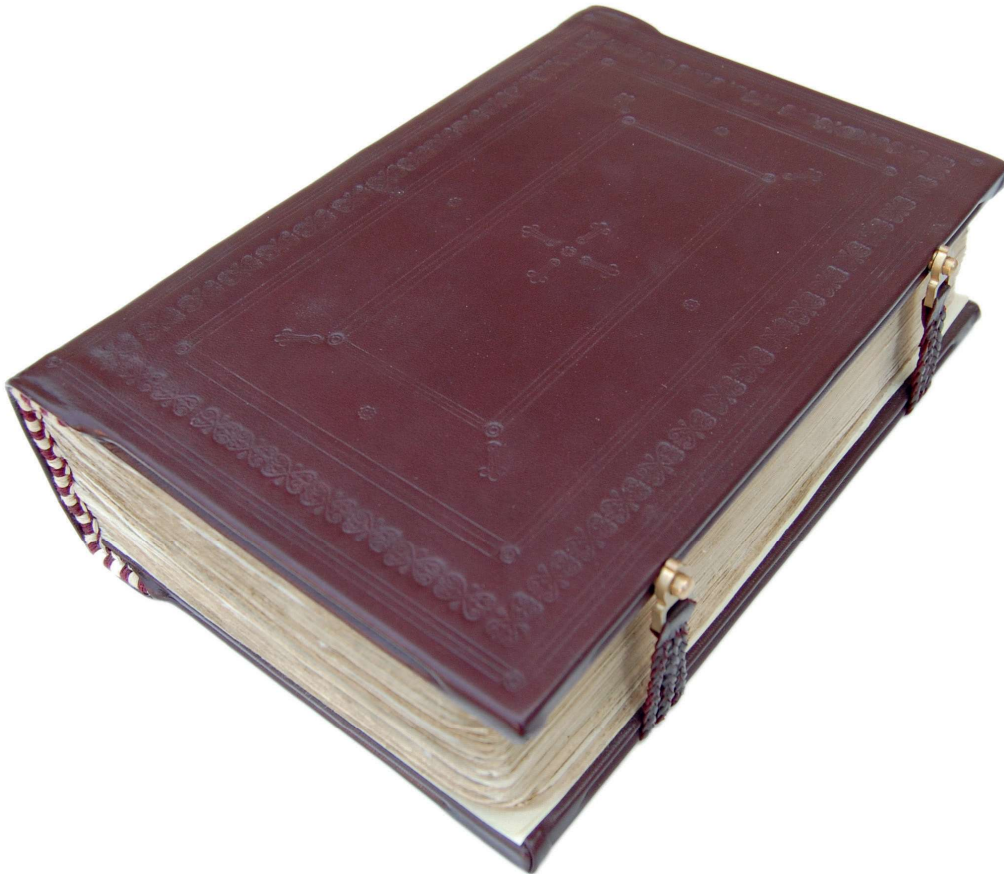
Пројекат Народне библиотеке Србије под називом „Конзервација рукописних, старих штампаних књига, инкунабула и повеља манастира Хиландара“ усвојен је 1989. године у Републичкој заједници културе. Такође, усвојен је на Хиландарском савету при Заводу за заштиту споменика културе Републике Србије, а прихватио га је и Сабор Светог манастира Хиландара. Конзервација рукописа и повеља по овом програму континуирано се обављала од 1990. године па све до пожара 2004. године, у којем је, поред великог дела манастира, страдала и скромно опремљена конзерваторска радионица, формирана деведесетих година.

Извршилац и координатор конзерваторских активности у периоду пре пожара била је Народна библиотека Србије, а периодично су укључивани и конзерватори и рестауратори папира Библиотеке Матице српске из Новог Сада, Архива Србије и Историјског архива Београда. Конзерватори су у условима импровизације, без одговарајуће опреме, од 1989. године радили заштиту мање угрожених рукописних књига на папиру, као и заштиту повеља на папиру. Рађен је материјал чију су конзервацију омогућавали услови у конзерваторској радионици. До 2004. године и великог пожара урађено је:¹¹

- конзервација 241 рукописа (из ниже приоритетне групе, са малим бројем захтеваних интервенција);
- конзервација 65 повеља;
- конзервација повеза 42 јеванђеља са металним оковима XVIII и XIX века;
- неутрализација 106 рукописа писаних киселим мастилом;
- преповез 144 књиге библиотеке XX века.

Битно је поменути да су библиотекари и конзерватори Народне библиотеке у овом периоду радили и на исељавању грађе из неадекватних просторија

¹¹ Војислав Горановић, „Библиотека манастира Хиландара“, *Гласник НБС* бр. 1 (2003): 135.

Рукописна грађа манастира Хиландара, пре конзервације и после ње

манастира у новоформирану Ризницу, коју су опремили и уредили према принципима чувања музејске, архивске и библиотечке грађе.

У циљу заштите највредније грађе манастира Хиландара, стручни тимови Народне библиотеке Србије наставили су да долазе и после пожара 2004. како би пратили стање колекције, давали сугестије за чување те покушали да обезбеде нови простор за формирање конзерваторског атељеа. Тим конзерватора и археографа, које је предводио др Владан Тријић, израдио је 2012. године Извештај о стању збирки повеља, рукописних и старих штампаних књига манастира Хиландара, на основу прикупљених података за време боравака у манастиру након пожара.

Уз благослов братства манастира Хиландара, одређена је просторија у приземљу Ризнице за будући конзерваторски атеље, који је опремљен и пуштен у рад током 2013. године. У неколико следећих година урађен је велики посао на заштити оштећених и значајних рукописних књига и повеља манастира Хиландара, смештених у I и II категорију оштећености. Конкретно, у периоду од 2014. до 2020. године у више једномесечних боравака заштићено је:¹²

- 20 рукописних књига средњег века (папир, прва група оштећења);
- 7 рукописних књига средњег века (пергамент);
- 15 рукописних повеља (7 пергаментних и 8 папирних);
- 8 графика;
- 71 преповезана књига савремене библиотеке.

Конзерватори су у сталном контакту са манастиром и прате услове за смештај вредне грађе у Ризници, те заједно са братством манастира налазе решења за њихово побољшање.

¹² Жељко Младићевић, „Конзервација и рестаурација рукописног наслеђа – рад на терену (на примеру рада у манастиру Хиландару)“, у *Посебне збирке у контексту заштите културног наслеђа и као подстицај културног развоја: зборник радова са међународне конференције Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије*, [уредници Маша Милорадовић, Дејан Вукићевић], (Београд: Народна библиотека Србије, 2019), 633–648.

ЗАКЉУЧАК

Статистички посматрано, од потписивања уговора између НБС и СПЦ, конзервирано је преко сто хиљада листова оштећених рукописних и старих штампаних књига у власништву цркве (од тог броја, сходно годишњим извештајима о раду конзерваторске лабораторије, заштићено је у последњој деценији око 25.000 листова грађе СПЦ). Направљено је на десетине пројеката заштите, који се нису односили само на конзерваторске интервенције на грађи, већ и на шири аспект заштите као што су побољшање услова чувања црквених збирки, услова у депоима. Чак и тамо где пројекти нису заживели (рецимо услед непостојања одговарајућег финансијских средстава, или услед одсуства подршке локалних власти код иностраних пројеката), конзерватори су сачинили прецизне спискове културних добара са описом њиховог стања, што је битан корак у мапирању културног блага Србије.

Показало се да сарадња државе и цркве у области заштите функционише континуално, и без икаквих већих препрека, дуже од пет деценија, на обострано задовољство. Битан корак је и успостављање мале, али функционалне конзерваторске радионице при Архиву СПЦ, чиме се стичу услови да црква може да заштити своје збирке, први пут без помоћи са стране.

Иако је Народна библиотека Србије током претходних деценија рада конзервирала више од 100 хиљада угрожених рукописних и штампаних листова богослужбених књига, то нажалост представља само један скромни проценат огромне баштине чуване под окриљем СПЦ. Наиме, услед обимности ових збирки, често и њихове недоступности, конзерватори нису могли свуда да стигну у помоћ. Грађа многих Епархија још увек није прегледана, а ови фондови свакако заслужују пажњу сходно свом значају. Иако се НБС трудила да свуда буде присутна, постоје и оне цркве и манастири који за ову сарадњу до сада нису имали прилике да чују, па стога није било прилике за сарадњу. Самим тим, можемо закључити да ова успешна сарадња централне конзерваторске лабораторије Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве и те како има своју будућност у предстојећим деценијама, док год постоји незаштићена културна баштина о којој се заједно старамо.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Архива НБС, бр. 11/340 од 28. 1. 1970.

Архива НБС, бр. 2061/1 од 5. 5. 1973.

Архива НБС, бр. 0101 33/3 од 17. 1. 1990.

Архива НБС, бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

Архива Митрополије дабробосанске, бр. 411/74 од 31. 8. 1974.

Бицок, Душица. „Програм техничке заштите библиотечког материјала“, Архива Одељења за заштиту и конзервацију, Београд, 1993, 2-4.

Богдановић, Димитрије. „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“, *Археографски њрилози* 34 (2012): 157-189.

Горановић, Војислав. „Библиотека манастира Хиландара“. *Гласник НБС* бр. 1 (2003): 135.

Идризовић, Ненад. *Папирјаршијска библиотека Српске православне цркве 1706-2006*. Докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, 2016.

Младићевић, Жељко. „Конзервација и рестаурација рукописног наслеђа - рад на терену (на примеру рада у манастиру Хиландару)“. У *Посебне збирке у контексту заштите културног наслеђа и као подстицај културног развоја: зборник радова са међународне конференције Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије*, [уредници Маша Милорадовић, Дејан Вукићевић], 633-648. Београд: Народна библиотека Србије, 2019.

Народна библиотека Србије. „Конзерваторска лабораторија“. Приступљено 28. 10. 2020. <https://www.nb.rs/pages/article.php?id=21246>.

Синдик, Надежда Р, Мирослава Грозданић-Пајић и Катарина Мано-Зиси. *Опис рукописа и старих штампаних књига библиотеке Српске православне епархије будимске у Сенјандреји*. Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Библиотека матице српске, 1991.

ŽELJKO MLADIĆEVIĆ
National Library of Serbia, Belgrade
zeljko.mladicevic@nb.rs
SLAVICA JANAČKOVIĆ
National Library of Serbia, Belgrade
slavica.janackovic@nb.rs

THE COOPERATION BETWEEN CONSERVATION SERVICES, THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA, AND THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE FIELD OF PROTECTING THE WRITTEN CULTURAL HERITAGE

SUMMARY | This paper provides an overview of a decades-long cooperation between the National Library of Serbia (NLS) and the Serbian Orthodox Church (SOC) in the field of the protection of cultural goods written on paper or parchment. The Conservation Services of the National Library of Serbia, as a central lab for the protection of old and rare library materials on the territory of Serbia, is oriented to a close cooperation with the SOC in joint effort to save the valuable heritage under the auspices of the church from deterioration. It is well-known that for centuries the church has kept the largest number of preserved written cultural goods, primarily Serbian Cyrillic manuscripts, as well as old printed books that are mainly liturgical in character. Today, these collections are the property of the Serbian church, distributed across its Eparchies, monasteries, museums, and archives. Through the research of conservators' reports, notebook reports (which contain the data on each protected unit of the material), the sign-outs signed by the representatives of the church, as well as the contracts and the protocols signed between the NLS and the SOC, we obtained a summary of activities of the conservation lab of the NLS from its inception to this day. The selected data shows that a part of conservation activities was exactly aimed at the cooperation with the Serbian Orthodox Church.

KEY WORDS | conservation, the protection of cultural goods, the Serbian Orthodox Church, the National Library of Serbia

ЖЕЛЬКО МЛАДИЧЕВИЧ

Национальная библиотека Сербии, Белград

zeljko.mladicevic@nb.rs

СЛАВИЦА ЯНАЧКОВИЧ

Национальная библиотека Сербии, Белград

slavica.janackovic@nb.rs

СОТРУДНИЧЕСТВО ОТДЕЛА КОНСЕРВАЦИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ СЕРБИИ
С СЕРБСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКОВЬЮ
В ОБЛАСТИ ЗАЩИТЫ РУКОПИСНЫХ ПАМЯТНИКОВ КУЛЬТУРЫ

АННОТАЦИЯ | В данной статье представлен обзор многодесятилетнего сотрудничества Национальной библиотеки Сербии (НБС) с Сербской православной церковью (СПЦ) в области защиты культурных ценностей, написанных на бумаге и пергамене. Служба консервации Национальной библиотеки Сербии, в роли центральной лаборатории по защите старых и редких библиотечных материалов на территории Сербии, ориентирована на тесное сотрудничество с Сербской Православной Церковью совместными усилиями сохранить ценное наследие под эгидой церкви. Известно, что преобладающее количество сохранившихся письменных памятников культуры, в первую очередь сербских кириллических рукописей, а также старопечатных книг, преимущественно литургического характера, на протяжении веков хранилось церковью. Сегодня эти коллекции принадлежат сербской церкви и они распределены в Епархиальных домах, монастырях, музеях и архивах. Изучение отчетов о консервации, проектов, дневников выполненных работ (которые содержат данные о каждой охраняемой единице документов), расписок, подписанных с представителями церкви, а также контрактов и протоколов, подписанных между НБС и Сербской православной церковью, мы получили краткую информацию о деятельности лаборатории консервации НБС с момента ее создания до наших дней. Выделенные данные показывают, что значительная часть консерваторских мероприятий на самом деле относится к сотрудничеству с Сербской Православной Церковью.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | консервация, защита культурных ценностей, Сербская Православная Церковь, Национальная библиотека Сербии